ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ.

Չ.

Ազգութիւն եւ ազգային խնդիր*.

Տասնեւիններորդ դարում քաղաքական պայքարի ասպարէզի վերայ ազգային խնդիրները ոչ միայն առաջ տարուեցին նորընդունդ առած կամ սաստիկ հալածուած ազգութիւնների կողմից, ինչպիսիներից են լեհերը, բոլգարները, հայերը. այլ միևնոյն ժամանակ երկու մեծ, վարուց կազմակերպուած ազգութիւններ, գերմանական և իտալական, սաստիկ ձգտումն են արտայայտում միանալ իւ մի ամրողջական պետական կազմակերպութիւն: Այս ազգութիւնները չեն բաւականանում մանր պետական, կազմակերպութիւններով՝ բէև ազգային բնաւորութեամբ, այլ այս մանր պետութիւնները անկարող լինելով մեծ ազգի սահմանամերձ մասերը պաշտպանել հարևան պետութիւնների ճնշումից, չէին համապատասխանում երկրի տնտեսական զարգացման, չէին գոհացնում գրամատիրական արտադրութեան զարգացման, որ պահանջում է ընդարձակ շուկաներ և միջազգային շահերի հզօր պաշտպանութիւն:

Տասնեւիններորդ դարում միջազգային պայքարը տարուում է գլխաւորապէս ազգայնական դրօշակի տակ, յանուն ազգային շահերի: Եւրոպայի քաղաքական յարաբերութեանց մէջ առաջնում են ահագին շարժումներ: Յանուն ազգային սկզբունքների բաժան բաժան գերմանական պետութիւնները միանում են մի հզօր գերմանական կայսրութեան մէջ, տեղի է ունենում Իտալիայի միութիւնը: Աւստրիան դառնում է երկպետական Աւստրո—Վենգրիա և կորցնում է իւր որոշ արտայայտուած գերմանական բնաւորութիւնը: Լեհերը յուսահատ ճիգեր են գործում վերականգնելու իրենց պետութիւնը, բոլգարները, սերբերը, հայերը ձգտում են անջատ ռամկական լծից անկախ ազգային կառավարութիւն ունենալ:

* Տես «Արարատ» վեպուար—մարտ, էջ 252

Ընակելով ազգային շարժման յաջողութեան, ազգային սկըզբունքի յաջողաբար անցկացնելը քաղաքական շրջանում չի յաջողում: Միմ կամ փոքր չափով ժամանակակից պետութիւնները ունեն խառն ազգային կազմ: Առկայն մի քանի պետութիւնների մէջ նկատւում է քաոսական կամ գոնէ կուլտուրական զեղակշռութիւն մի ազգի, ընդդէմ մեա ազգութիւնների, որ առաջուց առնչուում է որոշ պետական կազմակերպութեան, ինչպէս օր. Գերմանիան, Ռուսաստանը, Վենգրիան. ուրիշ պետութիւնները բոլորովին չունին ազգութեան առաւելութիւն, այդպիսիները կազմում են ազգութիւնների բնորոշ պետութիւններ, համապատկ ազգային պետութեան. այդպիսիներից են Աւստրիան, Շվեյցարիան եւ այսպիսի պրոբլեմը հազիւ թէ կարելի լինի համարել գեռ չաւարտուած ազգային շարժման հնաւանդ և հազիւ թէ պետական կազմակերպութեան մէջ հնարաւոր լինի ազգային սկզբունքների յաջողական կիրառութիւն:

Ժամանակակից պետութիւնը հնարաւոր է և՛ կուլտուրական իմպերիաներին, բայց ամենից առաջ այդ կազմակերպութիւնը անհատական է ժամանակակից պետութեան այս անհատական իմպերիաները հիւսուածքով պինդ կազմակերպութեան հետ, առեղծուած են նորա համար պահանջ բնական սահմաններում տարածելու համար պինդ սահմաններից այս սկզբունքը իշխող տարրը շատ են ի չարը զարգացրել, բայց և այնպէս չի կարելի ժխտել, որ որոշ չափով դա համապատասխանում է պետութեան պահանջներին Ռուսաստանը չէր կարող հրաժարուել Բալտիական ծովափից միայն նորա համար, որ նա ոչ սահմանական ժողովրդներով է բնակեցրած, որովհետև դա կհակասէր նորա անհատական հիմնական շահերին. Նոյնպէս էլ Աւստրո-Վենգրիան չի կարող հրաժարուել Ադրիատիկեան ծովափից, որի բնակչութիւնը բաղկացած է սլաւեանններից և Իտալացիներից: Յեղելի դաշնագրութեան համեմատ պետութիւնը խիստ սահման որոշելու փորձն միանգամայն անօգուտ է, որովհետև այս դաշնագրութիւնը առաջ է եկել բնական անհանգստութեան զարգացմանից, այնինչ այն զարգացմանից, որը անհատական անհատներից հիմնուելն առաջ է բերում նորա զարգացման: Այս սահմանները անչափ կլինէին թէ անհատական և թէ ազգական տեսակէտից: Անկի եա անօգուտ կլիներ փորձել առնչելու մի շարք ազգային պետութիւններ մի քանի երկրներում բնակեցրած տարբ ազգութիւնների հիմունքով. այդ պետութիւնները ոչ մի տեսակէտով հետևական չէին լինելը Ձևերը ներկայացնում սլաւեանական ազգութեան մէջ համարեա անհնարինութեան են. Նորա յամառութեամբ և եռանդով պաշտպանելին իրենց ազգայնութիւնը

իրենց ամեն կողմից շրջապատող պերմանացիների դէմ։ Բայց և այնպէս, որքան էլ սրուած է ազգային մաքառումը չեխերի և գերմանացիների մէջ, ոչ ոքի մտքով չի անց կենում պետական օրէնքն սահմանորոշել չեխերին գերմանացիներից։ Ընդհակառակը, ազգութիւնները բոհեմիայում այնքան խառն են ապրում և այնպիսի երկրամասեր են պրաւում, որ նոցա սահմանորոշումն անհնարին է։ Չեխերը բռնում են երկրի ամբողջ կենտրոնը, որ կրում է բացառապէս պրոպատնոական բնաւորութիւն, գերմանացիները բռնելով լեռնալանջերը, շրջապատում են նոցա օղակով։ Բոհեմիայի գերմանական մասը յայտնի է արդիւնաբերական բարձր զարգացմամբ և սերտ յարաբերութեան մէջ է պրոպատնոական կենտրոնի հետ։ Բաժանել երկու իրար հետ անքակտելիօրէն կապուած բոհեմիայի մասերը—չեխական և գերմանական, պարզապէս անկարելի է։

Բայց մի՞թէ նոյնիսկ սկզբունքում ազգութիւնների այդպիսի սահմանորոշումը հնարաւոր է, սակայն միևնոյն պետութեան շրջանում երկար ժամանակով համակեցութիւնը երբեմն այնպիսի անտանելի սերտ միութիւն է առաջ բերում, որ յետագայում օտարացնը գաւառների քաղաքական անջատումը դառնում է անկարելի։ Այսպէս, Լեհաստանի քարտէսագրութեան հետազոտողի հետ ունեցած մարդային երկարժամանակեայ միութիւնը առաջացրեց այդ երկրում արդիւնաբերութեան զարգացում, որ աշխատում է ռուսական շուկայի համար։ Այս արդիւնաբերութեան կացութիւնից կախուած է երկրի տնտեսական բարօրութիւնը և հետազոտողի ապրուստի միջոցները։ Այդպիսով ազգային բնոյթների միջազգային յարաբերութեանց շրջանում հրապարակի վրայ հետ միասին, նորա խոշոր պետ են սկսում խաղալ և նեղքին քաղաքականութեան շրջանում։

Միևնոյն ժամանակ ինքնուրոյն պետութիւնը իւր ոյժը չի հիմնում միայն տակ բռնութեան վերայ։ Պետութիւնը չի կարող հաստատուն լինել, եթէ իշխանութիւնը նորա մէջ յայտնի չափով բարոյական վստերացումն չունի։ Այս վստերացումը առաջնորդ

պետությունը միատեսակ էր կրոնի մեջ, ինչպես ազգությանն հոգևոր կեանքի կարևոր բովանդակությունս Որպեսով պէտք է բացատրել պետական իշխանության յաւիտ ձգտումը պահպանել ազգությանն կրոնական միությունը Այժմեան պետությունը գրեթե հրաժարուել է. Նա ձանաչում է կրոնը որպես իւրաքանչիւր անհատի խղճի գործ. և ամեն տեղ նկատելի դառնում է պետությունից կրոնական միության փոխարէն ժամանակակից պետությունը ձգտում է իւր միությունը հիմնել ուրիշ հիմքի վերայ՝ ամենից շատ ազգային կուլտուրայի միության վերայ, ուստի և պետությունը ձգտում է տեղծել այդ միությունը Այդ նպատակի համար այն պետությունները, որոնց մէջ իրաւակարգի սկզբունքները բաւականաչափ չեն շեշտուած, ինչպէս օրինակ Վիեննդրիան, Ինգլանդիան, մանաւանդ Ռուսաստանը, դիմում են ամէն կամ գրեթե իրաւ միջոցների երկրորդական ժողովուրդների բռնի հարկադրանքին Այս դէպքում պետական օրգանները ճանաչում են միայն իշխող ազգության լեզուն. տեղական, մայրենի լեզուները իսպառ վտարում են դպրոցներից, հասարակական կեանքից Ինքնակալ Ռուսաստանը այդ ուղղությամբ ամենից հետեն գնաց. մինչև 1905 թուականը Ռուսաստանում մի քանի օտար լեզուներով դրքերի տպագրությունը արգելում էր. մի քանի դէպքերում արգելում էր մայրենի լեզուով իսօսակցությունը հրապարակական տեղերում (Լենենբէն՝ Արևմտեան նահանգներում), ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ այդ միջոցները չափազանց դանդաղեցնում են ժողովուրդների կուլտուրական, տնտեսական և տնտեսական զարգացումը Այդ անմիջական նպատակին, որին այդպիսի դէպքերում ձգտում է պետությունը — նրկրի ազգային միության, ամբողջ ազգությանն միացումը մի պետական կազմակերպության մէջ — չի հասնում։

Բռնի ձուլման քաղաքականությունը քիչ թէ շատ կարողանայ կանգնեցնել անկասկած ցեղերի ինքնուրոյն ազգության կազմելու ձգտումը, բայց երբ ազգային ինքնագիտակցությունը զարթնել է, այտեղ առնում է բարոյական ոյժ, որի դէմ ֆիզիկական ոյժը մաքառել անկարող է։ Այս բանը պարզ երևում է Ռուսաստանում Ռուս բիւրոկրատիայի բարձր ներկայացուցիչները, նոյնիսկ շովինիստները տրամադրուածները, տեսնում են ընդունել որ անխուսափելի է ռուսացման քաղաքականությունը Ինոստրանցում բռնի ձուլման տեսակի դէմ կարողացան մաքառել նաև կուլտուրապէս ամենից քիչ ազգություններ, քան լինեին նոր Ջուդիների բոլոր հալածանքներին և տնտեսապահպանումներին լուսավորների ինքնագործունեությունը կանգ չառաւ և այժմ այդ ժողովուրդն ունի իւր գրականությունը և իւր մամուլը։

Բայց ազգային հալածանքը ոչ թէ անօգուտ է միմիայն նորա համար, որ անկարող է վերջ ի վերջոյ կանգնեցնել ազգային զարգացման բնական շարժումը, այլ և նորա համար, որ նա միանգամայն հակառակ հետևանքն է հասնում։ Ջուլմանն այն պահպանող բնական գործոցքներն, որ պահպանում ազգութիւնների նկարագրութիւնները վտանգաւոր չարաչարութեամբ առաջ է գալիս և զարգանում հարուստ կուլտուրայի բնական ձգտողական ոյժի շնորհիւ, ընդհանուում է արտաքին ոյժի կողմից միջամտութեան շնորհիւ։ Իւր ազգութիւնը պահպանելը դադարում է իրանպատակ, իւր ազգային տնտեսական ձուլումը համարուում է ոճրագործութեան, բայց այդ ազգային տոհմապահութիւնը անխուսափելիօրէն ծնում է անջատական ձգտում, տանջուած ազգութեան սրտում ծնում է անդիմակայն պահանջութիւն տանջելու միտքը, որի շրջանում կարող է պարզապես նա իւր կուլտուրային եթէ այդպիսի պահանջութիւն անհնարին է, այն ժամանակ առաջ է գալիս ձգտումն միանալ մի ուրիշ պետութեան հետ, որն աւելի է յարգում ազգային իրաւունքները։

Ժամանակակից պետականական օրէնքները կատարեալ պետութիւնը ազգութեան վերայ յատկութիւն չի ճանաչում. իւր իշխանութիւնը տանջանագիրներով անհատի իրաւունքները ճանաչելով, նա այդ է տանջանագիրները և ազգերի ինքնորոշման իրաւունքները ճանաչելով վերջինս յաջողում է պահպան ճանապարհներով. այդ ճանապարհներից մէկն է՝ պետութեան միացած մասից անջատ ինքնավար ազգային շրջան տանջելը։ Եթէ պետութեան մէջ չկայ բնական միասնական ազգութիւն, այն ժամանակ ինքնավար շրջանները կազմում են տարբեր ազգութիւններ։ Որովհետև ազգութիւնները տարբեր բնակութիւն են տարբեր երկրներ, այդ պատճառով շրջանային ինքնավարական օրգանները ցրացնում են տանջին ազգութիւնների ձգտումները և պահպանում են տալիս նոցա պահանջներին։ Ազգաբնակութեան խառն կազմի ժամանակ ազգաբնակութեան տարբեր ազգային ձգտումների բաշխութեան նպատակով հրատարակում են յատուկ օրէնքներ, որոնք վերաբերում են ազգային շահերին։ Ներքին ազգութեան ապահովում է տանջել անպահան դպրոցներում, տարբեր լեզուներ հաւասարապէս են ճանաչում հրատարակական կնճռոտ հարցեր, իսկ այլ ընդհանուր պետական խնդիրներում բոլոր ազգերը օգտուում են հաւասար իրաւունքներով իշխող ազգութեան հետ։ Այս ճանապարհով հնարաւոր է դառնում միևնոյն պետութեան սահմաններում տարբեր ազգութիւնների խաղաղ առանց ընդհարումների համարնակութիւնը։ Ազգութիւնների այդպիսի համարնակութիւն ունեն Անգլիայի շատ գաղութներ։ Կա-

Նապոլեոն կողք կողքի խաղաղ ապրում են Կանադայի անգլիացիները և Կանադայի ֆրանսիացիները։ Հարաւային Աֆրիկայում և Կապլանդիայում անգլիացիները ու բուրները (Անգլո-բուրական պատերազմը բոլորովին այլ պատճառներ ունէր և ոչ ազգային պայքար)։ Միևնոյն պետութեան սահմաններում շատ ազգութիւնների համակեցութեան գեղեցիկ օրինակ տալիս է Շվէյցարիան։ Այստեղ փոքր տարածութեան վերայ ապրում են չորս ազգութիւններ — գերմանացիները, ֆրանսիացիները, իտալացիները և romanները։ Դաշնակցութեան ընդարձակ պատգամը և լեզուների կատարեալ իրաւահաւասարութիւնը հնարաւոր է նորանից որևէ ընդհարում։ Այս իրաւահաւասարութիւնը արդեօք չի լինում փորքիկ բէտօմանական ազգութեան բնական ձգտման, որը հասնում է շրջապատող աւելի կուլտուրական խմբերի մէջ, կորցնելով իւր լեզուն։

Բայց կայ մի ուրիշ նրկրի օրինակ, ուր չնայելով ազգութիւնների իրաւահաւասարութեան, ազգային մարտաւէրը չի դադարում, ուր պետութիւնը չի յաջողում հաշտեցնել իրար թշնամի ազգութիւններին։ Այդ երկիրը—Աւստրիան է։ Աւստրիական սահմանադրութիւնը տասնիններորդ յոգնուածն տալիս է. «Պետութեան բոլոր ժողովուրդները հաւասար իրաւունքներ ունեն և իւրաքանչիւր ազգութիւն անվիճելի իրաւունք ունի պահպանելու և պաշտպանելու իւր ազգութիւնն և լեզուն։ Այս սեանական օրէնքը, որ արտայայտուած է սահմանադրական օրէնքի հիմքում, չի մնում դատարկ ձայն, այլ մարմնանում է օրինադրական գործունէութեան մէջ, իւրայ սեմս սահմանին։ Աւստրիայում ազգային վիճակ սրտում են պետութեան սահմանները։

Աւստրիայում ազգային վիճակը ոչ միայն սուղ են գոլիս նորանից, որ պետութիւնը շատ են ազգութիւնները և նորա սահմանները ընդունելիք, այլ որ երկրում գիտակրաւորները քիչ են գտրդացած։ Աւստրիայում բնակուած ժողովուրդները պատմական պատճառներով ունեն տարբեր կրթութեան տարբեր չափ։ Բարձր դասակարգերը պատկանում են բորյուազիային, ինդուստրիան և իրաւաբան ազգութիւնները և այդ ազգութիւնները միևնոյն ժամանակ ներկայացնում են կուլտուրական ամենաբարձր աստիճանը։ Աւստրիայի գիտակրաւորները մեծ մասամբ պատկանում են գերմանական ազգութեան, որ ներկայացնում է ամենաբարձր կուլտուրան։ Աւստրիայի գերմանները ունեն ամենաբարձր գիտակրաւորները։ Գերմանական կազմակերպութեան հետևանքն է նաև

վտանգ չի սպառնում քաղաքացիների պանապան կուլտուրա-պատմական իմքերի կամ պանապան սղպուքիւնների պատկանելը։ Պետութեան համար վտանգը պալիս է միայն այն ժամանակ, երբ նա չի կարողանում անհատի այդ իրաւունքը յարգել։ Կրօնական հալածանքները և սուր արտայայտուած պատակարգային քաղաքականութիւնը կարող են առաջացնել պետական պգպացմունքի քուլացում, ազգասիրութեան անհետացում քաղաքացիների լայն շրջանում, բայց այդ հիման վրայ չի կարելի անյարիր համարել պետութեան և քաղաքացիների տարբեր դաւանանքները, որոնք ձգտում են պաշտպանել իրենց դասակարգային շահերը։ Նոյնպէս և անջատման ձգտումը, որ առաջ է գալիս ազգային հալածանքների ազդեցութեան տակ, առարկում է այդ հալածանքների դէմ, բայց չի առարկում ազգային պետութեան սկզբունքի դէմ։

Բայց կարող են մատնանշել, որ պետական յարաբերութիւնը մանում է և իրաւունքի սահմանների մէջ, իսկ վերջինս հիմնուում է որոշ բարոյական նախադրեալների վրայ։ Հոգևորապէս բաժանուած ազգութիւնները կարող են առեղծել մի ընդհանուր իրաւունք։ Հօ չի կարող ժամանակակից պետութիւնը կրնայ վերադառնալ դէպի վաղ միջնադարեան ժամանակները, երբ գաւառը քննութիւնն սկսելով դադարում էր կոզմինոն քէ՝ quo jauvis (ինչ իրաւունքով եա ապրում)։ Սակայն այս վախը ներկայումս նշանակութիւն չունի ժամանակակից ժողովրդների ազգային կուլտուրաների մէջ սերտութիւն չկայ։ Ամեն մի զարգացած ազգային կուլտուրան յինում է բոլոր եւրոպական ժողովրդների կուլտուրական զարգացման հնամանրների վերայ և կուլտուրաների փոխադրելութիւնը չի քանդում, այլ ամրացնում է։ Այս արդէն ժամանակ է արդէն հիմք ընդհանուր իրաւարդի համար։ Դրան է մանում նաև բոլոր ազգութիւնների համատեղ տնտեսական զարգացումը, որ հնամանք է ընդհանուր արտադրական անհրաժեշտութեան և յիրաւի, մինչ տեսնում ենք, որ տարբեր պետութիւնների մէջ տարբ ազգութիւնները իրաւարդի նման ձևեր են ընդունում։ Տարբեր պետութիւնների քրէական, քաղաքացիական իրաւունքները տարբեր չեն, այլ ամրիծանդրար մտանում են

Բայց այդ, մինչև պետութեան մէջ տարբ ազգութիւնները, եթէ չկան ազգային խորհրդարան առաջացնող հանգամանքներ, փոխադարձ մատնում են իրար և նոյնա մէջ առանձնայատկութիւնները հնարաւոր քուլանում են։ Ելիցարիայում բոլոր դպրոցներում երկու պետական լեզուն ուսուցումը պարտադիր է և առհասարակ շվեցարացիները սիրում են շատ լեզուներ և ի հարկէ այդ շատ լեզուների իմանալը անդրադառնում է ժողովրդեան

կուլտուրայի վերաբերյալ։ Այն պետությունների մեջ, ուր տիրում է մի բազմակին և կուլտուրապես հարուստ ազգություն, նորա լեզուն էլ բնականաբար դառնում է ընդհանուր լեզու միևնույն և ազգաբան կուլտուրայով ազգությունների փոխյարաբերությունների համար։

Այդպիսի դեր խաղում է Անգլիական լեզուն Անգլիական բազմալեզու դաշնություններում, գերմանականը՝ Աւստրիայում, ռուսականը՝ Ռուսաստանում և այդ չի տրկում իրարանցիկ ազգություններ զարգացնել իր սեփական ինքնուրույն կուլտուրան։

Այսպես ուրեմն, ժամանակակից պետությունների ազգաբան զարգացման ընդհանուր հակասություն չկայ։ Ընդհակառակը, քանի որ պետությունը դրշում է նորա ազգաբնակչության մասսաների կուլտուրական բարձր զարգացմամբ, այդ զարգացումը կարող է յաջողությամբ գլուխ գալ միմիայն ազգային կուլտուրայի հողի վրայ, ուրիշ ազգերի և պետությունների հարցերում իրանից պահանջություն ունի ներդաշնակություն։

Մեր ժամանակում երկրագնդի բոլոր մասերում գրեթե ամեն ազգային կուլտուրայի սկզբնաւորություն իայց միևնույն ժամանակ, նրանք պետությունների շահերին համապատասխան չը վերաբերի ազգային պահանջները, այլ կարելի է ասել, որ ձուլման գործողությունները էլ չեն դադարել։ Նոր ազգային կուլտուրաների զարգացման ժամանակ մարդկության ներկայ կեանքում պահպանում են որոշ առանձնություն այն կուլտուրաները, որ առանձնացել են մի քանի բազմամարդ ազգությունների կողմից և որոնց մէջ յատկապես մարդկային ոգու շատ գանձ է ժողովուած։ Կուլտուրայի բազմազանությունը համամատարած ունի մանր վտակների մէջ, որ պատրաստում են փոքրիկ շրջաններ, մինչ նկատում ենք ամեն բան ընդգրկող կուլտուրայի այս գետերը, որ համաշխարհային պատմական նշանակություն ունենն։ Նորա բնականաբար ձգտում են դէպի իրանց հունը մեռ ազգությունների նշանաւոր ներկայացուցիչներին, որոնց համար նեղ է դարձել իրանց ազգային կուլտուրայի շրջանակը։ Թարգմանիչների ահագին բանակով նորա արտադրությամբ ծծում են այն բոլոր արժէքաւորը, որ ծնւում է ուրիշ կուլտուրաների մէջ։ Շնորհիւ մեռ ազգությունների վերին շերտերի կէս ձուլուած տարրերի հոսանքին, այդ կուլտուրաները պատրաստում են բազմապատ, նոցա ընդհանուր մարդկային նշանակությունը աճում է։ Նոր ազգային կուլտուրաների ծնունդը չի բուլացնում այն կուլտուրաների համաշխարհային պատմական նշանակությունը և նոցա ձուլելու ոյժն պերազանցությունը։ Բայց այս կուլտուրաների ձգտական ոյժը պարունակում է նոցա ընդհանուր մարդկային գնահատությունների մէջ և ոչ քա-

ղաքական ոյժ։ Բաները, Մօլինըը, Վօլտերը, Ռուսօն ատիդեյին Ֆրանսիական ուժեղ կուլտուրա և Լիւդովիկոս XIV-ի ու Նապօլէօն I-ի պօրտրանահինները նորա վերայ ոչինչ չաւելացրին։

Գնօքէն և Շիլլերը, պերմանական փիլիսոփաները և պոետները համաշխարհային պատմական նշանակութեան տուեցին պերմանական կուլտուրային շատ աւելի վաղ, քան Բիսմարկը։ Այս կուլտուրաների ոյժը պարունակում է նորա ատեղծագործական համամարդկային գնահատումի մէջ և շովինիստական սկըզբունքի մատ գրեթէ նորա ոյժը թուլանում է միայն նոր ազգային կուլտուրաների պարզացումը նորա համաշխարհային պատմական նշանակութիւնը չի թուլացնում։

Մեր ժամանակի ազգային շարժումները ինչ ծագումն էլ չունենան, չի կարելի հերքել, որ ազգային մարտումը շատ դէպքերում բացասական հետևանքներ է ունենում։ Ազգային պատճառները երբեմն փոխում է շովինիզմի և բէակցիան քիչ անգամ չէ շահագործել ազգային շարժումը իւր նպատակների համար։ Աւստրիայում 1848 թուի հզօր ազատական շարժումը բէակցիայի կողմից կարելի եղաւ խնդրել շնորհիւ սլաւեանների, պերմանացիների և վէնգրացիների մէջ եղած թշնամութեան։ Մինչ դորա արդիւնք չէր 1906 թուի հայ—թրքական ընդհարումները, մինչ նոյնը չենք տեսնում այսօր Բալկանեան երկրներում հայ, վրաց և թուրք ազգութիւնների մէջ։ Մարդասիրական նշանաբանները քիչ անգամ չեն խնդրուել ազգայնականների շովինիստական ագահութեան օգտին։

Ցաւոք, որ մեզ մէջ էլ երբէք շովինիստական ոյժերը չեն շահագործել ազգային շարժումը իւր նպատակների համար։

*Ծգրուխեան *).*

10 դեկտեմբեր 1916 թ.

Գո Ճախկին Ուսուցիչ։

---

*) *Այս նամակը գրուած է մեծ արեան յեղափոխութիւնից առաջ, ուստի եւ ժամանակի պահանջի համապատասխան կարեւոր մի քանի խնդիրներ չեն շօշափուած։ Մի ուրիշ անգամ մենք առիթ կունենանք այդ մասին գրելու։*

Ն. Ուս.